

investigating the lived experiences of mothers of primary school students from virtual education

Malihe Mansoori¹, Mohsen Shakeri^{2*}, Kazem Barzegar Bafrooei³, Mahdieh Estabraghi⁴

1. M.Sc. Graduate of Curriculum Planning, Department of Psychology and Educational Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. ma.mansoori2022@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Psychology and Educational Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

(Corresponding Author) shakerimohsen@yazd.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Psychology and Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. k.barzegar@yazd.ac.ir

4. Ph. D student of educational psychology, Department of Psychology and Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran. Estabraghi87@yahoo.com

Original Article

Abstract

Background and aim: After the outbreak of the coronavirus in the world, educational systems began to use the "virtual education" method in their programs. The present study aimed to investigate the lived experiences of mothers of elementary school students from virtual education.

Data and method: The approach of the current research was qualitative and phenomenological. The target group of the research was all the mothers with students of the second year of elementary school in a district of Yazd city in the academic year of 2021-2022, and 14 of these mothers were selected through the "purposive" sampling method. The criteria for entering and exiting the field of study was that mothers had at least two years of virtual education experience at home during the Corona era. After reaching theoretical saturation, data collection was completed. The research tool was "in-depth semi-structured interview" and Smith's data analysis method was used. To determine the validity of the data, the opinion of some qualitative researchers and the participants in the study were used.

Findings: By examining the lived experiences of students' mothers from face-to-face and virtual education, 9 main themes and 25 sub-themes were extracted from these concepts. The themes of effective parental participation and supervision, educational efficiency and effective economic aspect, in response to the question of the positive aspect of virtual education; The themes of educational issues and technical issues, in response to the question of the negative side of virtual education and the themes of public support, monitoring and evaluation, solving infrastructure and educational problems and integrating virtual and face-to-face education, were obtained in response to providing a solution to improve face-to-face and virtual education.

Conclusion: In general, virtual education has its own advantages and disadvantages, and integrating virtual and traditional education in schools can effectively improve the quality of education.

Keywords: Lived experience, virtual education, elementary school, solutions to improve education

Key Message: Integrating virtual and traditional education in schools can effectively improve the quality of education.

Received: 30/03/2025

Accepted: 17/06/2025

Citation: Mansoori, M., Shakeri, M., Barzegar Bafrooei, K., Estabraghi, M. (2025), investigating the lived experiences of mothers of primary school students from virtual education, Journal of Interdisciplinary Studies in Education, 4(1), 117-140. DOI: <https://doi.org/10.22034/ise.2025.18787.1275>

Extended Abstract

Introduction

Given the increasing spread of information in the present era and the growth and development of educational models, as well as the emergence of various crises in human societies such as the Corona pandemic, a change has occurred in the concept of education. Changing the approach to education from face-to-face methods to the trend of "virtual education" in order to use electronic facilities and resources and virtual education has gained great importance. It should be noted that the advancement of communications and information technology, especially online education on the Internet, has created a new way in the teaching and learning process. E-learning is a new education system in which the entire teaching and learning process is carried out by means of information and communication technology. At the same time, virtual education has various advantages such as being attractive and flexible, being accessible in rural areas, not being limited by time, the possibility of planning and managing time by the learner, etc. (Dhawan, 2020). However, developing countries face obstacles and challenges in implementing distance education and e-learning, including weak network infrastructure, lack of uniform information and communication technology knowledge in society, weak content development, etc (Ashuri Nalakhayashri, 1401). The present study aimed to investigate the lived experiences of mothers of elementary school students from virtual education.

Methods and Data

The approach of the present research was "qualitative" and the research method was "interpretive phenomenology". The "target group" in the present study included all mothers with male elementary school students in District 1 of Yazd city. The entry and exit criteria for the study were that mothers had at least two years of experience in virtual home education during the coronavirus pandemic. The research tool was a semi-structured in-depth interview. All interviews were conducted in person in a quiet, conversational environment. Each interview lasted 60 to 120 minutes. Fourteen of these mothers were interviewed through a "criterion-based purposive sampling" method, and the interviews continued until saturation was reached. In order to analyze the data, the method proposed by Smith (1995) was used, which includes three stages: data generation, data analysis, and case integration. Data validity was determined through the "triangulation" method.

Findings

By examining the lived experiences of students' mothers from face-to-face and virtual education, 9 main themes and 25 sub-themes were extracted from these concepts. The themes of effective parental participation and supervision, educational efficiency and effective economic aspect, in response to the question of the positive aspect of virtual education; The themes of educational issues and technical issues, in response to the question of the negative side of virtual education and the themes of public support, monitoring and evaluation, solving infrastructure and educational problems and integrating virtual and face-to-face education, were obtained in response to providing a solution to improve face-to-face and virtual education.

Conclusion and Discussion

Regarding the benefits of virtual education, the themes obtained in the educational dimension contained two organizing themes: preventing academic backwardness during the holidays and creating opportunities for creativity for students. In other words, during the holidays, by providing virtual education effectively to students, opportunities for creativity and idea generation are provided by various institutions and media on social networks, and this action will prevent wasting

time and will lead to optimal use of their time, energy, and costs. Based on the mother's lived experiences, in the economic dimension, there has been a reduction in travel costs and savings in travel time for students and even their parents.

Naturally, the introduction, implementation, and use of new educational models will pose problems and opposition for those who have been trained and educated in traditional and fixed ways for several years. In addition, education and the philosophy of education and training are different in each country. As a result, different methods and approaches will also emerge. Changes and developments in educational models will also require changes and developments in such approaches. On the one hand, countries differ in the level of access to information and communication technologies, and these types of differences will hinder the implementation and launch of e-learning.

Therefore, it is appropriate for managers to undertake effective changes in their intellectual organization in their executive designs, taking into account the social demands of the family, religion, and society, and accepting the principle of change in management (given the increasing changes in the social, religious, cultural, and economic relations of society) in order to improve and refine the education process. A change that ultimately leads to a transformation in the personality and identity of the organization, improving their behavior and performance.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

All ethical considerations, including confidentiality, trustworthiness, citation accuracy, respect for contributors, adherence to ethical data collection standards, and participant privacy have been taken into account by the researchers. All study participants were assured of the confidentiality of the research findings, and their involvement was fully voluntary.

Acknowledgments

This paper is based on the MA thesis of the first author in the field of Curriculum planning at Yazd University, which benefitted from comments from Mohsen Shakeri as well as critical and constructive comments of the thesis reviewers.

Funding

This research did not receive any grant from funding agencies in the public, commercial, or non-profit sectors.

Authors' Contributions

All authors have participated in the design, implementation and writing of all sections of the present study.

Conflicts of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Author's ORCID

Malihe Mansoori: <https://orcid.org/0009-0006-5508-3706>

Mohsen Shakeri: <https://orcid.org/0000-0003-4024-6921>

Kazem Barzegar Bafrooi: <https://orcid.org/0000-0002-5649-0016>

Mahdieh Estabraghi: <https://orcid.org/0000-0001-8688-0587>

بررسی تجارب زیسته مادران دانش آموزان دوره ابتدایی از آموزش مجازی

ملیحه منصوری^۱، محسن شاکری^۲، کاظمبرزگر بفروئی^۳، مهدیه استبرقی^۴

۱. کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران شهر، کشور. ma.mansoori2022@gmail.com

۲. دانشیار، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. (نویسنده مسئول). shakerimohsen@yazd.ac.ir

۳. دانشیار، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. k.barzegar@yazd.ac.ir

۴. دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران. Estabraghi87@yahoo.com

مقاله اصلی

چکیده:

زمینه و هدف: پس از شیوع ویروس کرونا در جهان، نظام‌های آموزشی به استفاده از شیوه «آموزش مجازی» در برنامه‌های خود گرایش پیدا کردند. پژوهش حاضر با هدف بررسی تجارب زیسته مادران دانش آموزان دوره ابتدایی از آموزش مجازی صورت گرفت.

داده‌ها و روش‌ها: رویکرد پژوهش حاضر کیفی و از نوع پدیدارشناسی بود. گروه هدف پژوهش تمامی مادران دارای دانش آموز دوره دوم ابتدایی در ناحیه یک شهر یزد در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بودند که تعداد ۱۴ نفر از این مادران از طریق روش نمونه‌گیری «هدفمند» انتخاب شد. ملاک ورود و خروج به میدان مطالعه به این ترتیب بود که مادران حداقل دو سال تجربه آموزش مجازی در خانه در دوران کرونا را داشته باشند. پس از رسیدن به اشباع نظری جمع‌آوری داده‌ها به اتمام رسید. ابزار پژوهش «مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته» بود و از روش تحلیل داده اسمیت استفاده شد. برای تعیین اعتبار داده‌ها از بررسی و تطبیق نظر برخی پژوهشگران کیفی و مشارکت‌کنندگان در پژوهش استفاده شد.

یافته‌ها: با بررسی تجارب زیسته مادران دانش آموزان از آموزش مجازی، از دل این مفاهیم، ۹ مضمون اصلی و ۲۵ زیرمضمون فرعی استخراج شد. مضامین مشارکت و نظارت موثر والدین، کارآمدی آموزشی و جنبه موثر اقتصادی، در پاسخ به سوال جنبه مثبت آموزش مجازی؛ مضامین مسائل آموزشی و مسائل فنی، در پاسخ به سوال جنبه منفی آموزش مجازی و مضامین حمایت مردمی، نظارت و ارزشیابی، حل مشکلات زیرساختی و آموزشی و ادغام آموزش مجازی و حضوری، در پاسخ به ارائه راهکار برای بهبود آموزش‌های حضوری و مجازی حاصل شد.

نتیجه‌گیری: به طور کلی می‌توان گفت که آموزش مجازی مزایا و معایب خاص خودش را دارد و ادغام آموزش مجازی و حضوری در کنار هم در مدارس می‌تواند جهت بهبود کیفیت آموزشی موثر واقع شود.

واژگان کلیدی: تجربه زیسته، آموزش مجازی، دوره ابتدایی، راهکارهای بهبود آموزش

پیام کلیدی: ادغام آموزش مجازی و حضوری در کنار هم در مدارس می‌تواند جهت بهبود کیفیت آموزشی مؤثر واقع شود.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰

استناد به این مقاله: منصوری، ملیحه؛ شاکری، محسن؛ برزگر بفروئی کاظم و استبرقی، مهدیه. (۱۴۰۴). بررسی تجارب زیسته مادران دانش آموزان دوره ابتدایی از آموزش مجازی. مطالعات بین‌رشته‌ای در آموزش، ۱۴(۱)، ۱۱۷-۱۴۰.

DOI: <https://doi.org/10.22034/ISE.2025.18787.1275>

مقدمه

پس از شیوع ویروس کرونا در جهان، نظام‌های آموزشی به استفاده از شیوه «آموزش مجازی»^۱ در برنامه‌های خود گرایش پیدا کردند. نظام آموزش عالی و آموزش و پرورش ایران، در نیمسال دوم سال تحصیلی ۱۳۹۸-۹۹ با شرایط دشواری روبه‌رو شدند که ناشی از اعلام وضعیت فوق‌العاده در کشور به دلیل همه‌گیری و گسترش کووید-۱۹ بود (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۹).

با در نظر گرفتن اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی همه‌گیری کرونا در همه بخش‌های زندگی مردم سراسر دنیا، یکی از فعالیت‌های ملی که شدیداً از بحران کرونا تأثیر گرفت؛ بخش آموزش بود (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۹)؛ زیرا به دلیل رعایت فاصله‌گذاری‌های اجتماعی، از اول اسفند ۱۳۹۸ سازمان آموزشی کشور در بخش مدارس و دانشگاهی به‌نوعی تعطیل شد. از شروع تعطیلی مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها برای کاهش همه‌گیری این بیماری، دغدغه تدوین و اجرای برنامه‌های تحصیلی برای تداوم آموزش در خانه و در شرایط قرنطینه خانگی به بزرگ‌ترین مشکل سازمان آموزشی (از مدرسه تا دانشگاه) تبدیل شد.

این چالش‌ها و مشکلات نه تنها در ایران، بلکه برای همه کشورهای جهان مطرح بود، به‌طوری‌که نهادها و سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان بهداشت جهانی و یونسف هم برای اجرای برنامه‌های درسی و دستورالعمل‌ها و راهنماهای تربیتی و آموزشی برای این شرایط به تکاپو افتادند. یکی از فعالیت‌های بسیار مهم و جدی که از طرف آموزش و پرورش و همچنین دانشگاه‌ها مطرح و انجام شد، بحث آموزش مجازی یا همان آموزش از طریق رسانه‌های اجتماعی بود.

با توجه به گسترش روزافزون اطلاعات در عصر حاضر و رشد و تکوین الگوهای آموزشی و همچنین بروز بحران‌های متنوع در جوامع بشری نظیر همه‌گیری کرونا، تحولی در مفهوم آموزش رخ داد. تغییر رویکرد آموزش از شیوه‌های حضوری به روند «آموزش مجازی» در جهت استفاده از امکانات و منابع الکترونیکی و آموزش مجازی اهمیت بسیاری یافته است. در سال‌های اخیر رویکرد مستقل نظام آموزشی با ظهور فناوری‌های جدید نظیر چندرسانه‌ای‌ها و فرارسانه‌ای‌ها دستخوش تغییرات اساسی شده است. فناوری به‌گونه‌ای مداوم تدریس و یادگیری را دچار تغییر و تحول نموده است (زارعی زوارکی و طوفانی‌نژاد، ۱۳۹۶).

پیشرفت ارتباطات و فناوری اطلاعات، به‌ویژه آموزش برخط در بستر اینترنت شیوه‌ای نوین را در فرایند آموزش و یادگیری ایجاد کرده است. آموزش الکترونیکی^۲ نظام آموزش نوینی است که در آن تمامی روندهای آموزش و یادگیری به‌وسیله فناوری اطلاعات و ارتباطات صورت می‌گیرد. مبحث یادگیری الکترونیکی، آموزش الکترونیکی یا آموزش مجازی در طول سال‌های اخیر به‌عنوان یکی از کاربردهای مهم فناوری جدید اطلاعات و ارتباطات در جهان مطرح بوده است. اصطلاح «یادگیری الکترونیکی» به‌عنوان مفهومی کلی طیف گسترده‌ای از کاربردها، فرایندها و اصطلاحاتی از قبیل «یادگیری وب‌محور»، «یادگیری رایانه‌محور»، «یادگیری شبکه‌ای»، «کلاس مجازی» و «همکاری الکترونیکی» را پوشش می‌دهد (کریمی حاجی خادمی و حیدری‌پور، ۱۴۰۰).

ازجمله مزایای آموزش مجازی می‌توان به جذاب و منعطف بودن، قابلیت دسترسی مناطق روستایی و دورافتاده به

آموزش، کاهش هزینه کلی یادگیری و شیوه آموزشی نسبتاً ارزان‌تر با کمترین هزینه حمل و نقل، محدود نبودن به زمان، امکان برنامه‌ریزی و مدیریت زمان توسط فراگیر، ایجاد مسئولیت‌پذیری بیشتر، امکان استفاده معقول و منطقی‌تر از یادگیری از طریق فضای مجازی اشاره کرد (Dhawan, 2020)؛ با این حال، کشورهای در حال توسعه در اجرای آموزش از راه دور و یادگیری الکترونیکی با موانع و چالش‌هایی از جمله زیرساخت ضعیف شبکه، فقدان دانش فناوری اطلاعات و ارتباطات و یکسان در جامعه، ضعف توسعه محتوا و ... مواجهند (عاشوری نالکیشیری، ۱۴۰۱).

با نگاهی به نظریات جدید در حوزه تعلیم و تربیت درمی‌یابیم که امروزه آموزشی سودمند تلقی می‌شود که مبتنی بر نیازهای یادگیرنده طراحی شده باشد. شاید روزی تلاش بر این بود که با ارتقای فناوری و گسترش و توسعه سیستم مدیریت یادگیری بتوانیم آن را به آموزش حضوری و کیفیت آن نزدیک کنیم؛ اما تحقیقات امروز به دنبال توسعه فناوری به منظور رفع نواقص و کاستی‌های آموزش حضوری توسط آموزش الکترونیکی هستند.

یکی از نقایص مهم آموزش حضوری وجود محدودیت در توجه آموزگار به نیازهای متفاوت و متنوع فراگیران است که اگر آماده نبودن آموزگار در پاسخگویی به بسیاری از این نیازهای متنوع، آن هم با فرض امکان کشف نیازها را به این نقص بیفزاییم، حل این معضل را در آموزش حضوری تا حدود زیادی غیرممکن می‌یابیم (بوشهریان و رضایی، ۱۳۹۰).

باید توجه داشت که در آموزش مجازی، معلمان تعامل کمتری با دانش‌آموزان دارند و تنها به آموزش دادن دروس بسنده می‌کنند و دیگر فعالیت‌ها به خود دانش‌آموز واگذار می‌شود. به همین منظور، والدین (به‌ویژه مادران دانش‌آموزان دوره ابتدایی) در انجام فعالیت‌ها از جمله تکلیف، آزمایش، پرسش و پاسخ، فعالیت‌های اضافی، گرفتن و ارسال فیلم و عکس درگیر هستند (پورموسوی و همکاران، ۱۴۰۲).

مادرانی که همواره در حال ایفای نقش‌های متعدد از جمله نقش مادری، همسری و خانه‌داری‌اند، در شرایط گسترش «آموزش مجازی» از سوی آموزش و پرورش، در کنار سایر نقش‌ها، در نقش چهارم که «معلم ثانویه» نام گرفته نیز حضور یافته‌اند. برای کودکانی که تازه قدم به محیط آموزشی گذاشته‌اند، آموزش مجازی به معنای حضور تمام‌وقت مادر برای مدیریت و رسیدگی به آموزش کودک در فضای مجازی است. در این نوع از آموزش، مسئولیت اطمینان از آموزش فرزند و پرهیز از مخاطرات فضای مجازی بر دوش مادران افتاده است. به نظر می‌رسد آموزش مجازی زیست‌جهان و زندگی روزمره مادران را تغییر داده و مسئولیت آن‌ها را در این نوع آموزش به‌طور چشمگیری افزایش داده است (بهارلویی و افراسیابی، ۱۴۰۱).

از این رو، با مراجعه به پیشینه موجود تا حد دسترسی این پژوهشگر، نتایج زیر به دست آمد: رضایی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «تجربه زیسته مادران از آموزش مجازی فرزندان در دوران قرنطینه کرونایی» (مطالعه‌ای پدیدارشناسانه) به این نتایج دست یافتند: نگرانی‌ها و دغدغه‌های مادران شامل چهار مضمون اصلی و نه مقوله فرعی است به ترتیب زیر: آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان (آسیب‌پذیری دانش‌آموزان در فضای مجازی، رشد فرهنگ مصرف‌گرایی در دانش‌آموزان و اختلال در جامعه‌پذیری دانش‌آموزان)، مخاطرات سلامت جسمی و روانی دانش‌آموزان (اختلالات جسمی و آسیب‌های روانی)، ناکارآمدی آموزش مجازی (محقق نشدن کامل امر آموزش و نبود زیرساخت برای آموزش مجازی) و مزایای ادراک‌شده آموزش مجازی (فرصت‌های آموزش مجازی و افزایش توانمندی دانش‌آموزان در فضای مجازی).

مرادیان و امانی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی تجربه زیسته والدین در آموزش و یادگیری از راه دور، در دوران همه‌گیری کرونا: دیدگاه‌ها، عملکردها و توانمندی‌های لازم» نشان دادند که والدین نگرشی مثبت به گسترش آموزش از راه دور در دوران کرونا و حتی پساکرونا دارند؛ اما بستر و امکانات آن را نامناسب و ناسازگار با نیازهای مختلف خانواده‌ها می‌دانند. آن‌ها توانمندی‌ها و نیازمندی‌های لازم را در سه بخش کلی منابع، روش‌های آموزشی و انواع مهارت‌ها بیان کردند و عملکردها را در این آموزش، در بخش‌های مدرسه و عوامل آن، خانواده و مسئولان مربوط مورد تحلیل قرار دادند. تجزیه و تحلیل دیدگاه‌های اقشار مختلف به‌خصوص والدین درباره آموزش از راه دور، موجب خواهد شد تا تصمیمات و اقدامات بهتری در آینده و در بستر این آموزش انجام شود.

کمالی حسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان «آموزش مجازی در دوره کرونا از منظر تجارب زیسته مادران دانش‌آموزان دوره دوم دبستان» انجام دادند. نتایج نشان داد که دانش‌آموز با همکاری والدین خود به انجام تکالیف و ارسال به معلم خود می‌پردازد. با این روش و تعامل دوسویه معلم و دانش‌آموزان، وقفه ایجادشده در تدریس جبران گردیده است. در واقع پژوهش حاضر تلاش دارد تا افق‌های نظری مرتبط با شیوه آموزش‌های مجازی را توسعه دهد و زمینه‌های وسیع‌تری را برای نقد و بررسی آن فراهم نماید. همچنین پژوهش حاضر به لحاظ «کاربردی» نیز دارای اهمیت است، یافته‌های پژوهش حاضر برای متخصصان، سیاست‌گذاران حوزه آموزش ابتدایی، مدیران آموزش و پرورش و مدیران مدارس، معلمان، والدین و فراگیران مفید خواهد بود. با بررسی تجارب زیسته مادران، چالش‌ها و حتی نحوه میزان تأثیرگذاری این شیوه آموزشی بر یادگیری دانش‌آموزان مشخص می‌شود و متخصصان و سیاست‌گذاران آموزشی در سازمان آموزش و پرورش با توجه به این نتایج و مقایسه با سایر پژوهش‌های مشابه، در نحوه آموزش دانش‌آموزان در رابطه با مدل آموزش مجازی و یا تلفیق آن با آموزش حضوری، می‌توانند برنامه‌هایی را طراحی کنند و به اجرا در آورند. همچنین در مدارس، مدیران و معلمان با آگاهی از چالش‌ها و تجارب مادران در رابطه با آموزش مجازی می‌توانند تصمیمات بهتری در نحوه آموزش خویش به دانش‌آموزان داشته باشند.

با توجه به مطالب ارائه شده، مسئله اینجاست که آموزش حضوری و مجازی دو سبک متفاوت از آموزش است که تجارب کاملاً متفاوتی را برای یادگیرندگان، معلمان و والدین ایجاد می‌کند. در این راستا تفاوت‌های این دو سطح آموزش، موجب شده تا والدین دانش‌آموزان تجارب متفاوتی را از حضور کودکانشان در آموزش مجازی و حضوری به‌دست آورند. مسئله آن است که اگر این تجارب متفاوت به‌ویژه از دیدگاه مادران دانش‌آموزان، واکاوی و مقایسه شود، می‌تواند چشم‌انداز روشنی را از نقاط قوت و ضعف این آموزش‌ها ارائه دهد و مسیر روشن‌تری را پیش روی متخصصان و سیاست‌گذاران آموزش ابتدایی قرار دهد.

دوره ابتدایی در جهت رشد و شکوفایی استعداد دانش‌آموزان تا این اندازه اهمیت دارد که در تعریف نظام جدید آموزشی دوره «اساس» نام گرفته است. به دلیل این اهمیت و نقشی که این دوره تحصیلی در رشد تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان بر عهده دارد تا دوره‌های تحصیلی آینده شکل بگیرد؛ پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال بود که مادران دانش‌آموزان دوره ابتدایی ناحیه یک شهر یزد، چه تجارب منفی و مثبتی از آموزش‌های مجازی دارند؟ و اینکه بر اساس نظر این گروه از مادران چه راهکارهایی برای بهبود آموزش‌های مجازی می‌توان ارائه کرد؟

روش پژوهش:

رویکرد پژوهش حاضر «کیفی» و روش پژوهش «پدیدارشناسی تفسیری» است. «گروه هدف» در پژوهش حاضر شامل تمامی مادران دانش‌آموزان پسر دوره ابتدایی در ناحیه یک شهر یزد بود. ملاک ورود و خروج به میدان مطالعه به این ترتیب بود که مادران حداقل دو سال تجربه آموزش مجازی در خانه در دوران کرونا را داشته باشند؛ به عبارت دیگر، بایست فرزندان آن‌ها در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ که آموزش‌های مدارس ابتدایی در ایران مجازی شد، در پایه چهارم و پنجم بوده باشند. از این جهت مادران دانش‌آموزان پایین‌تر از پایه چهارم ابتدایی، تجربه آموزش مجازی نداشته‌اند. ابزار پژوهش «مصاحبه عمیق نیمه‌ساختار یافته» بود. در این نوع مصاحبه، گفت‌وگو با سؤالات کلی درباره تجربه مادران از آموزش مجازی و حضوری شروع شد و در مواقع لازم در طول انجام پژوهش از سؤالات کاوش‌گرانه‌ای مانند «می‌توانید در این باره بیشتر توضیح دهید؟» استفاده شد. همه مصاحبه‌ها به صورت حضوری و در فضایی آرام و مناسب برای گفت‌وگو انجام شد. هر یک از مصاحبه‌ها شصت تا ۱۲۰ دقیقه به طول انجامید. چهارده نفر از این مادران از طریق روش نمونه‌گیری «هدفمند ملاک‌محور» به مصاحبه دعوت شدند و مصاحبه‌ها تا زمان رسیدن به نقطه اشباع ادامه یافت. در مصاحبه دوازدهم اشباع برای محققان محرز شده بود؛ اما برای اطمینان بیشتر دو مصاحبه دیگر نیز برگزار شد. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی همه مادران در جدول زیر آمده است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش پیشنهادی اسمیت (۱۹۹۵) استفاده شد. سه مرحله‌ای که اسمیت به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات در روش پدیدارشناسی پیشنهاد کرده است، عبارت‌اند از: تولید داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها و تلفیق موارد (Smith et al., 1999).

در این پژوهش نیز در ابتدا مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شد و بارها مورد بازخوانی قرار گرفت. سپس کدگذاری انجام شد و کدها استخراج شدند. در مرحله بعد مضامین فرعی و جزئی با توجه مقایسه کدها و دسته‌بندی آن‌ها مشخص شد و برچسب زده شد. پس از آن مضامین فرعی، طبقه‌بندی و خوشه‌بندی شدند و مضامین اصلی ایجاد شد. اعتبار داده‌ها از طریق روش «سه‌سوسازی»^۱ تعیین شد. داده‌های این مطالعه کیفی به روش تحلیل پدیدارشناسی تفسیری اسمیت تجزیه و تحلیل شد. لازم به ذکر است که قبل از شروع مصاحبه، رضایت تمامی افراد برای شرکت در پژوهش جلب شد و به آن‌ها اطمینان داده شد که تمامی اطلاعات آن‌ها محرمانه باقی خواهد ماند؛ نیز به آن‌ها اعلام شد که هر زمانی که در طول مصاحبه، به هر دلیلی تمایلی به ادامه مصاحبه نداشته باشند، می‌توانند مصاحبه را ترک کنند. همچنین قبل از انجام مصاحبه برای ضبط صدا از شرکت‌کنندگان اجازه گرفته شد و در تمامی جلسات صدای مشارکت‌کنندگان با رضایت کامل آن‌ها، ضبط گردید. همچنین به منظور رعایت اصل اعتمادسازی پاسخگویان در جریان کلی پژوهش قرار گرفتند.

جدول ۱- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه نمونه

کد مصاحبه‌شونده‌ها	سن	سطح تحصیلات	تعداد فرزند محصل	مدت مصاحبه (دقیقه)
A	۳۶	فوق دیپلم	۱	۶۵
B	۴۵	کارشناسی ارشد	۲	۶۰
C	۴۲	کارشناسی	۱	۶۸
D	۳۳	کارشناسی	۱	۷۸
E	۳۶	دیپلم	۱	۷۲
F	۲۸	کارشناسی ارشد	۱	۶۵

کد مصاحبه‌شونده‌ها	سن	سطح تحصیلات	تعداد فرزند محصل	مدت مصاحبه (دقیقه)
G	۳۲	کارشناسی	۲	۹۰
H	۳۸	کارشناسی	۱	۷۰
I	۴۳	دیپلم	۳	۶۰
J	۳۶	کارشناسی	۱	۸۰
K	۴۰	کارشناسی	۱	۶۲
L	۳۶	فوق دیپلم	۱	۶۵
M	۳۴	کارشناسی	۲	۶۳
N	۳۸	کارشناسی ارشد	۱	۷۵

یافته‌ها:

در این بخش از پژوهش مضامین اصلی و فرعی به‌دست آمده از مصاحبه‌ها مورد بررسی و توضیح قرار گرفته است.

سؤال پژوهشی اول:

مادران دانش‌آموزان دوره ابتدایی ناحیه یک شهر یزد، چه تجارب مثبتی از آموزش‌های مجازی دارند؟
بررسی مضامین به‌دست آمده از تجارب مثبت مادران از آموزش مجازی طبق جدول ۲ ما را با سه مضمون اصلی مواجه کرد؛ این سه مضمون درمجموع نه مضمون فرعی داشتند.

جدول ۲- مضامین اصلی و فرعی برای پرسش اول

جنبه مثبت تجربه شخصی شما در آموزش مجازی فرزندتان چیست؟		
مضامین اصلی	مضامین فرعی	فراوانی کدهای استخراج شده
مشارکت و نظارت مؤثر والدین	نظارت بیشتر والدین بر تکالیف و فعالیت‌های آموزشی دانش‌آموزان	۲۱
	پیگیری وضعیت تحصیلی	۱۳
	ارتباط مؤثر و دائمی با معلم و مدرسه	۲۷
کارآمدی آموزشی	داشتن طرح و برنامه برای تدریس	۱۱
	مسئولیت‌پذیری در تدریس	۹
	روحیه جست‌وجوگری	۱۷
	استفاده از مطالب جدید و نوآوری در تدریس	۲۲
جنبه مؤثر اقتصادی	کاهش هزینه‌های ایاب و ذهاب	۱۳
	صرفه‌جویی در هزینه	۱۱

مضمون اصلی اول: مشارکت و نظارت مؤثر والدین

خانه و مدرسه به‌عنوان دو نهاد اصلی تعلیم و تربیت هر جامعه محسوب می‌شوند. وضعیت موجود هر جامعه نتیجه یادگیری دیروز افراد در خانه و مدرسه است و وضعیت فردای هر جامعه در نتیجه سرمایه‌گذاری‌هایی است که امروز بر دانایی افراد در خانه، مدرسه و جامعه انجام می‌گیرد. یکی از ویژگی‌های پدران و مادرانی که به پیشرفت تحصیلی فرزندان خود علاقه‌مند هستند، توجه و عنایت برای انتخاب مدرسه و مربی است. داشتن برنامه و نهادینه‌سازی آن، رمز موفقیت برای هر فرد در زندگی شخصی و اجتماعی به شمار می‌آید. مکمل برنامه تحصیلات فرزندان در مدرسه، داشتن برنامه‌ای منظم در خانه برای انجام تکالیف و مرور برنامه‌های مدرسه است.

● نظارت بیشتر والدین بر تکالیف و فعالیت‌های آموزشی دانش‌آموزان: مشارکت والدین با معلمان در منازل زمینه‌ساز تعاملات اجتماعی فراگیرتری بین کودکان و والدین آنان گردیده و نظارت بیشتر والدین بر تکالیف و فعالیت‌های آموزشی دانش‌آموزان را موجب شده است. اکثر پدران و مادران به فعالیت‌های آموزشی فرزندان خود علاقه‌مند هستند و در فراهم ساختن امکانات و تسهیلات لازم برای تحصیلات موفقیت‌آمیز فرزندان خود از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کنند. درواقع هر پدر و مادری خواهان موفقیت فرزندان خویش است. مصاحبه‌شونده شماره ۸ در این موضوع چنین بیان می‌کند: «زمانی که آموزش مجازی بود و شبکه اجتماعی شاد روی گوشی من نصب شد، همین موجب شد که بیشتر در جریان آموزش قرار بگیرم و حس مسئولیت‌پذیری‌ام بیشتر شد».

● پیگیری وضعیت تحصیلی: فرزند احساس مورد توجه والدین قرار گرفتن و مهم تلقی شدن را در خود پرورش می‌دهد. همیاری مادران در انجام تکالیف (متناسب با سطح تحصیلات) می‌تواند در آموزش مجدد، تمرین و تحکیم آموخته‌های مدرسه نقش داشته باشد. لازم است که اولیاء بدانند، فرزندان در چه درسی عملکرد بهتری دارد و چه موضوعی برای او دشوارتر است؛ اما نکته قابل توجه این است که والدین هرگز نباید به فرزند خود تلقین‌های نادرست ارائه کنند (برای مثال: «رضا در ریاضی ضعیف است»). این موجب می‌شود که خودپنداره تحصیلی دانش‌آموز بدین شکل صورت گیرد که هر قدر تلاش کند، نمی‌تواند در درس‌های مورد نظر (در مثال ذکرشده، درس ریاضی) به موفقیت برسد. اطلاع والدین از وضعیت دانش‌آموز در ماده‌های درسی متفاوت باید به‌منظور برنامه‌ریزی برای کسب شایستگی در درس‌ها صورت گیرد، نه اینکه سبب پرچسب‌زنی و اشتباهات دیگر شود. در این راستا مصاحبه‌شونده شماره ۶ می‌گوید: «در دوران کرونا والدین مجبور به توجه بیشتر به فرزندان‌شان شدند و با ارائه برنامه‌هایی که معلم داشت، من بیشتر از خود دخترم فعالیت‌های درسی را پیگیری می‌کردم چون که معلم بیشتر با من در ارتباط بود و همین موجب شد بیشتر با دخترم کار کنم و پیگیر وضعیت درسی‌اش باشم».

● ارتباط مؤثر و دائمی با معلم و مدرسه: رفت‌وآمد والدین با کادر آموزشی می‌تواند تأثیر چشمگیری بر انگیزش و وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان داشته باشد. مشارکت والدین با معلمان می‌تواند به ایجاد رابطه مطلوب خانه و مدرسه کمک کند. بدین ترتیب می‌توان به افزایش شایستگی‌ها و کاهش مشکلات یاری رساند. قابل ذکر است اولیاء در ارتباط با مدرسه نباید نگاهی انتقادی و شکایت‌آمیز به عملکرد عوامل مدرسه داشته باشند، بلکه لازم است نگرش همیاری را برای رفع کاستی‌ها در خود پرورش دهند.

مادران زمانی قادر خواهند بود نقش تربیتی خود را به نحو مطلوب ایفا کنند و با مدرسه ارتباطی صحیح برقرار نمایند که از وضعیت درسی و رفتاری فرزندان‌شان اطلاع کافی داشته باشند. ارتباط مادران با مسئولان مدرسه باید مستمر باشد. معنای استمرار این نیست که هر روز سری به مدرسه بزنند، بلکه لازم است به‌طور مرتب در منزل به وضعیت درسی و رفتاری فرزند خود رسیدگی کنند و بر طبق اطلاعات به‌دست‌آمده، با مدرسه در ارتباط باشند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ در این زمینه چنین بیان کرد: «زمانی که بچهم تو یکی از درس‌های ضعیف بود و نمی‌توانست تکالیفش رو درست انجام بده، زنگ می‌زدیم به معلم و باهاش درباره ضعف بچهم صحبت می‌کردم و ازش برای حل این مشکل راه حل می‌گرفتم».

مضمون اصلی دوم: کارآمدی آموزشی

هر معلم کارآمد در زمینه آموزشی اهداف درسی را برای دانش‌آموز تشریح می‌کند، از روش‌ها و راهکارهای آموزشی آگاه است و برای تدریس خود روش‌هایی را انتخاب می‌کند که طبق مدارک تحقیقاتی در کمک به دانش‌آموزان برای

رسیدن به اهداف درسی مؤثر باشند.

● داشتن طرح و برنامه برای تدریس: در آموزش مجازی روشن بودن مسیر حرکت، بسیار اهمیت دارد و این مسئولیت معلم است که اولاً برای طول دوره کلاس و هر هفته خود برنامه داشته باشد و ثانیاً این برنامه را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد تا آن‌ها در جریان فعالیت‌هایی که مقرر است در طول تدریس اتفاق بیفتد قرار بگیرند. روشن بودن هدف باعث افزایش اثربخشی تدریس و فعالیت دانش‌آموزان در طول آموزش می‌شود. در این رابطه مصاحبه‌شونده شماره ۴ بیان کرد که: «معلم نباید برای همه درس‌ها در کلاس مجازی از یک روش استفاده کند، باید انواع روش‌های نوین تدریس را بشناسد و با توجه به ویژگی هر کتاب از روش تدریس مناسب استفاده کند تا نتیجه بهتری به دست آید، در شرایط کرونا زمانی که آموزش مجازی بود، معلمان روش‌های گوناگونی را برای تدریس انتخاب می‌کردند».

● مسئولیت‌پذیری در تدریس: در آموزش مجازی، دانش‌آموزان با هم و با مسئولیت مشترک اما با هدایت معلم در جهت رسیدن به اهداف گام بر می‌دارند. عامل مشترک در همه معلمان موفق آن است که در مقایسه با دیگر معلمان، به آنچه در کلاسشان می‌گذرد یعنی به اینکه چه کسی مسئول نقض مقررات است و از اینکه چه زمانی هنگام اقدام لازم است، آگاه‌ترند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ در این باره چنین بیان کرد: «معلم در آموزش مجازی مسئولیت تدریس خود را می‌پذیرد. به‌طور مثال در شرایط کرونایی که دسترسی مستقیم به دانش‌آموز نداشتیم و معلوم نبود بچه‌ها در چه شرایطی مشغول یادگیری هستند، معلمان در این شرایط درس را سرسری نمی‌گرفتند و مسئولیت تدریس به دانش‌آموزان واگذار نمی‌کردند».

● روحیه جست‌وجوگری: در دوره‌های برخط (به‌عنوان نسل چهارم شیوه‌های آموزش از دور) معلمان باید به‌صورت فعال اطلاعات مرتبط با درس مورد نظر خود را جست‌وجو کنند و به بحث بگذارند. در آموزش الکترونیکی معلمان به‌عنوان معناآفرینانی نگریسته می‌شوند که به‌صورت فعال اطلاعات موجود را انتخاب و سازمان‌دهی می‌کنند و با تجارب خود پیوند می‌دهند. در آموزش مجازی معلم دارای روحیه جست‌وجوگری است و از طریق به چالش کشیدن ذهن دانش‌آموزان و طرح سؤال به دنبال ایجاد دانش جدید یا سازمان‌دهی دانش قبلی است. به‌علاوه این روحیه جست‌وجوگری را به دانش‌آموزان انتقال می‌دهد؛ به‌طوری‌که کلاس درس زمینه و مقدمه‌ای برای پیگیری دانش‌آموزان در آن حوزه حتی پس از پایان کلاس می‌شود. مصاحبه‌شونده شماره ۱ در این رابطه بیان کرد که: «یکی از بخش‌های مثبتی که در آموزش مجازی نمایان شد، اون روحیه و تلاش معلم و دانش‌آموز برای بهتر شدن وضعیت تحصیلی و بالا بردن سطح کیفیت آموزش بود». استفاده از مطالب جدید و نوآوری در تدریس: بسیاری از معلمان از این مطلب گله دارند که بسیاری از کتاب‌های آموزشی بدون هیچ تغییری در قالب و محتوای آن تدریس می‌شود و برای دانش‌آموزان هیچ سودی ندارد. مصاحبه‌شونده شماره ۵ در این باره چنین بیان کرد: «در آموزش مجازی معلمان با استفاده از کامپیوتر و اینترنت، مطالب و روش‌های جدیدی برای تدریس انتخاب می‌کردند که همین امر باعث می‌شد که معلم محقق و پژوهشگر باشد و دانش‌آموزان نیز پرسشگر تربیت شوند».

مضمون اصلی سوم: جنبه مؤثر اقتصادی

در حال حاضر، مؤثرترین راه برای پیشرفت مدارس، استفاده از فناوری آموزشی، روش‌های آموزش مجازی و کلاس برخط است. به لطف فناوری، آموزش الکترونیکی در حال حاضر امکان‌پذیر شده است. بسیاری از دانش‌آموزان در سراسر جهان اکنون می‌توانند بدون ترک خانه خود به انواع دوره‌ها به‌صورت برخط دسترسی داشته باشند. به آن‌ها فرصت داده می‌شود تا از مربیان شایسته یاد بگیرند و با دانش‌آموزان دیگر از مکان‌های مختلف ارتباط برقرار کنند.

● کاهش هزینه‌های ایاب و ذهاب: یکی از بارزترین مزایای آموزش الکترونیکی این است که می‌توانید در زمان و هزینه خود صرفه‌جویی کنید. از مهم‌ترین مزایای آموزش برخط این است که دیگر نیازی به مراجعه حضوری به مدارس نیست و دانش‌آموزان می‌توانند به راحتی در خانه یا هر جای دیگر باشند و با اتصال به اینترنت، به آموزش‌های موردنیاز خودشان را دسترسی بیابند. مصاحبه‌شونده شماره ۴ بیان می‌کند: «به نظر من یکی از جنبه‌های مثبت آموزش مجازی می‌توان به بخش مالی آن اشاره کرد که از طرفی برای ما هزینه رفت‌وآمد دو تا بچه زیاد بود که در حین آموزش مجازی از این هزینه‌ها کاسته شد».

● صرفه‌جویی در هزینه: برگزاری کلاس‌های برخط هزینه بسیار پایین‌تری نسبت به جلسات حضوری دارد و امروزه با تشکیل جلسات برخط هزینه رفت‌وآمد، حمل‌ونقل، اجاره مکان و جلسات و پذیرایی حذف شده است. در آموزش حضوری جزوات به صورت چاپی در اختیار افراد قرار می‌گیرد، این در حالی است که در آموزش برخط جزوه‌ها و یا حتی کتاب‌های درسی را به شکل مجازی به دانش‌آموزان ارائه می‌دهند. مصاحبه‌شونده شماره ۶ چنین بیان می‌کند: «در زمان آموزش مجازی خیلی از هزینه‌هایی که صرف سرویس مدرسه و رفت‌وآمد بچه‌ها می‌شد، صرفه‌جویی می‌شود».

سؤال پژوهشی دوم:

مادران دانش‌آموزان دوره ابتدایی ناحیه یک شهر یزد، چه تجارب منفی‌ای از آموزش‌های مجازی دارند؟
بررسی مضامین به دست آمده از تجارب منفی مادران از آموزش مجازی طبق جدول ۳ ما را با دو مضمون اصلی (مسائل آموزشی و مسائل فنی) مواجه کرد که هر یک در مجموع دارای شش مضمون فرعی بودند.

جدول ۳- مضامین اصلی و فرعی برای پرسش دوم

جنبه منفی تجربه شخصی شما در آموزش مجازی فرزندتان چیست؟		
مضامین اصلی	مضامین فرعی	فراوانی کدهای استخراج شده
مسائل آموزشی	عدم تمایل به انجام تکالیف کلاسی	۲۵
	عدم وجود چارچوب مناسب آموزشی	۱۴
	حذف انجام فعالیت‌های گروهی	۲۹
	به روز نبودن دانش و مهارت برخی از معلمان در زمینه فناوری	۱۰
مسائل فنی	عدم دسترسی به ابزار نوین آموزشی	۱۲
	کمبود تجهیزات آموزشی مناسب	۲۶

مضمون اصلی اول: مسائل آموزشی

بسیاری از معلمان در ایران برای آموزش برخط آماده نشده‌اند و معلمان که کارشان در آموزش حضوری عالی است، ممکن است نتوانند به خوبی این کار را در آموزش مجازی انجام دهند؛ چون آموزش مجازی به تکنیک‌هایی نیاز دارد تا معلمان با اجرای آن‌ها باید بتوانند دانش‌آموزان را پای آموزش بنشانند و از پرت شدن حواس آن‌ها جلوگیری کنند. تا زمانی که چنین آموزش‌هایی به معلمان داده نشود، تأثیرگذاری آموزش مجازی بسیار کمتر خواهد بود و دانش‌آموزان نمی‌توانند به راحتی مباحث را بیاموزند. بسیار مهم است که در دوران آموزش برخط، والدین به انجام تکالیف توسط دانش‌آموزان نظارت کافی داشته باشند. چون اگر دانش‌آموزان تکالیف خود را انجام ندهند، نمی‌توانند به خوبی مباحث درسی را فراگیرند و این موضوع باعث می‌شود که در سال‌های بعدی تحصیلی با مشکلات جدی مواجه شوند.

● **عدم تمایل به انجام تکالیف کلاسی:** یکی از دغدغه‌های امروز معلمان و والدین فراگیری دروس به شکل آموزش مجازی است. بسیاری تصور می‌کنند آموزش مجازی باعث بی‌مسئولیتی، بی‌رغبتی و تنبلی دانش‌آموزان شده است. بعضی از دانش‌آموزان مرتب در کلاس درس غیبت می‌کنند، آموزش مجازی را جدی نمی‌گیرند و بعضی خانواده‌ها رغبتی به آموزش مجازی فرزندان‌شان ندارند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ در این زمینه این‌گونه بیان کرد: «از نظر من معایبی که می‌شه به آموزش مجازی گرفت، این است که متأسفانه بچه‌ها فعالیت و تکالیفشان را به‌موقع انجام نمی‌دن و من نمی‌توانم بچه‌م را به انجام این کار مجبور کنم؛ چون بدتر می‌شه و اصلاً انجام نمی‌ده».

● **عدم وجود چارچوب مناسب آموزشی:** در آموزش‌های سنتی تکالیف توسط معلم تنظیم می‌شد و راهی هم برای ارزیابی دانش‌آموزان موجود بود؛ اما در آموزش مجازی تکالیف مدرسه برای فراگیران نقش خودارزیابی دارد؛ از یک سو مشکلات مربوط به تکالیف در این‌گونه آموزش بیشتر می‌شود؛ از سوی دیگر چارچوب مناسب آموزشی چندان مشخص نشده است. مصاحبه‌شونده شماره ۸ در این زمینه چنین بیان کرد: «به نظرم معلم‌ها و مدیران در زمان آموزش مجازی برنامه درست و حسابی نداشتن و بی‌نظمی زیادی مشاهده می‌شد و هر مدرسه برای خودش برنامه اجرایی داشت و هیچ نظارت درست حسابی انجام نمی‌شد».

● **حذف انجام فعالیت‌های گروهی:** در آموزش مجازی دانش‌آموزان از لذت کنار یکدیگر نشستن محروم شده‌اند؛ از ارتباط مستقیم با معلم نیز محروم هستند. پس طبیعی خواهد بود که نبود ارتباط چهره به چهره سبب پایین آمدن کیفیت آموزش خواهد شد. در آموزش سنتی معمولاً تکالیف گروهی زیاد بود؛ اما آموزش مجازی عنایتی به تکالیف گروهی ندارد. حمایت و پشتیبانی در آموزش سنتی و در کلاس‌های درسی توسط معلمان و دیگر مشاوران و کارکنان مدرسه انجام می‌شد؛ اما این حمایت در آموزش مجازی به این شکل وجود ندارد و این خود یکی از محدودیت‌های این روش است. مصاحبه‌شونده شماره ۹ در این رابطه این‌گونه بیان کرد: «در زمان آموزش مجازی هر فردی برای خودش کاری و فعالیتی را انجام می‌داد و اون تعامل و مشارکت گروهی انجام نمی‌شد که همین هم باعث بی‌میلی و بی‌انگیزگی بین دانش‌آموزان می‌شد».

● **به‌روز نبودن دانش و مهارت برخی معلمان در زمینه فناوری:** با بهره‌گیری از فناوری اطلاعات، معلمان به‌سهولت به منابع جدید آموزشی مورد نیاز خود دست می‌یابند و اطلاعات و مواد آموزشی کلاس خود را سریع‌تر و آسان‌تر تهیه می‌کنند. معلم به‌عنوان مهم‌ترین رکن و منبع در سازمان آموزش و پرورش، بدون آگاهی داشتن از پیچیدگی تحولات جهانی و برخورداری از انواع دانش و مهارت هرگز قادر نخواهد بود وظیفه خطیر خود را به نحو شایسته به انجام برساند. در این موضوع، مصاحبه‌شونده شماره ۱ این‌گونه بیان کرد: «از مشکلاتی که در زمان آموزش مجازی شایع بود، سطح خیلی پایین سواد معلمان در زمینه فناوری بود و بعضاً برخی از معلم‌ها توانایی استفاده از روش‌های نوین آموزشی را نداشتن».

مضمون اصلی دوم: مسائل فنی

● در آموزش مجازی مشکلات فنی ازجمله مسائلی است که بیشتر دانش‌آموزان و معلمان با آن روبه‌رو بوده‌اند. یکی از تحلیل‌هایی که در این خصوص ارائه می‌شود، ضعف زیرساخت‌های فنی برای پیشبرد آموزش در این سطح و با این حجم از کاربر است.

● **عدم دسترسی به ابزار نوین آموزشی:** فناوری باعث تغییری انقلابی در حوزه تجهیزات آموزش شده است. اهمیت

فناوری در مدارس را نمی‌توان نادیده گرفت. درحقیقت، با شروع کاربرد رایانه در آموزش، انتقال دانش به معلمان و دستیابی دانش‌آموزان آسان‌تر شده است. استفاده از فناوری باعث شده فرایند تدریس و یادگیری از همه لذت‌بخش‌تر شود. با توجه به آخرین دیدگاه‌ها مبنی بر اینکه دانش‌آموزان امروزی دقیقاً چگونه ترجیح می‌دهند از فناوری استفاده کنند و چگونه یادگیری آن‌ها در استفاده از فناوری تأثیر می‌گذارد، مشخص شده است که استفاده از فناوری و ابزارهای مدرن تجهیزات آموزشی، یادگیری و تعامل دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد. آن‌ها همچنین با یاری از فناوری در تجهیزات آموزشی، آموزش را بسیار تعاملی‌تر و همچنین جالب‌تر می‌بینند.

انتقال دانش به وسیله تجهیزات آموزشی نوین بسیار آسان و راحت و همچنین مؤثر می‌شود. این بدان معنی است که ذهن ما در هنگام کمک به استفاده از فناوری‌های نوین، در هر بخشی از زندگی، سریع‌تر کار می‌کند.

اولین شرط به‌کارگیری رسانه‌های نوین آموزشی در مدرسه‌ها، در دسترس بودن آن‌هاست. واقعیت آن است که به‌کارگیری رسانه‌های نوین آموزشی در مدرسه‌ها، مستلزم ایجاد زیرساخت، به‌کارگیری انواع سخت‌افزار و نرم‌افزار و حمایت‌های فنی است که متأسفانه در اکثر مدرسه‌های مناطق شهری و روستایی، به‌دلیل قدیمی بودن بافت فیزیکی مدرسه‌ها و پیش‌بینی نکردن زیربنای فناوری برای آن‌ها در دسترس نیست. مصاحبه شونده شماره ۱۱ چنین می‌گوید: «به‌طورکلی در زمان آموزش مجازی، دسترسی به ابزارهای نوین آموزشی بین دانش‌آموزان خیلی محدود بود و خیلی از دانش‌آموزان کلاس‌های مجازی رو از دست می‌دادن».

● کمبود تجهیزات آموزشی مناسب: مدارس و فضاهای آموزشی در سطح شهر و روستاهای خیلی از شهرستان‌ها از لحاظ امکانات و تجهیزات اولیه با کمبود و مشکل جدی مواجهند. بدون تردید با توجه به رشد جمعیت دانش‌آموزی، استمرار وضعیت موجود در آینده می‌تواند به ضریب مشکلات در مدارس بیفزاید. مصاحبه شونده شماره ۳ در این باره گفت: «در زمان آموزش مجازی، اکثر مدارس ابتدایی در سطح شهر با کمبود امکانات آموزشی روبه‌رو بود از جمله آزمایشگاه و یا تجهیزات سمعی - بصری که اینا مشکلات فراوانی برای معلمان به بار آورده بود و از طرفی معلم با نبود امکاناتی که بتواند به‌صورت مجازی شرایط تدریس را فراهم کند، بی‌انگیزه خواهد شد».

سؤال پژوهشی سوم:

از نظر مادران دانش‌آموزان دوره ابتدایی ناحیه ۱ شهر یزد چه راهکارهایی برای بهبود آموزش‌های حضوری و مجازی می‌توان ارائه کرد؟

بررسی مضامین به‌دست آمده از راهکارهای پیشنهادی مادران برای بهبود آموزش‌های حضوری و مجازی طبق جدول ۴ ما را با چهار مضمون اصلی (حمایت مردمی، نظارت و ارزشیابی، حل مشکلات زیرساختی و آموزشی و ادغام آموزش مجازی و حضوری) مواجه کرد که در مجموع دارای ده مضمون فرعی بودند.

جدول ۴- مضامین اصلی و فرعی برای پرسش سوم

از نظر شما چه راهکارهایی برای بهبود آموزش‌های حضوری و مجازی می‌تواند مؤثر واقع شود؟		
مضامین اصلی	مضامین فرعی	فراوانی کدهای استخراج‌شده
حمایت مردمی	جذب و مشارکت بیشتر اولیاء با مدرسه	۲۹
	توسعه همکاری و مشارکت در فعالیتهای مدرسه	۱۵
	سوق دادن خیرین و نگاه دولت به مدارس برای تقویت امکانات زیرساختی و آموزشی	۸

۳۱	نظارت بر عملکرد معلم توسط اولیاء و مدیران	نظارت و ارزشیابی
۲۴	ارزیابی درست و حرفه‌ای معلمان در زمینه آموزشی	
۴۳	رفع موانع آموزش مجازی و حضوری (بهره‌گیری از امکانات آموزشی مناسب)	حل مشکلات زیرساختی و آموزشی
۳۵	ارتقاء دانش استفاده از برنامه‌های رایانه‌ای	
۱۹	در دسترس قرار دادن منابع برخط حین آموزش حضوری	ادغام آموزش مجازی و حضوری
۱۲	تولید محتوای سرگرم‌کننده و آموزشی	
۲۴	انعطاف‌پذیری در برگزاری کلاس درس	

مضمون اصلی اول: حمایت مردمی

با ایجاد تعاون و همدلی عمیق بین خانواده‌ها و معلمان، می‌توان فرزندان این مرزوبوم را برای زندگی سالم و بانشاط و ساخت کشوری پیشرفته و خوب تربیت کرد. آموزش و پرورش درست، ترکیبی از تربیت خوب خانواده، مدرسه خوب و معلمان دلسوز است که در نهایت، فردی موفق را به جامعه تحویل می‌دهد. مدارس موفق هستند که علاوه بر اینکه متولیان در تصمیم‌گیری مدارس نقش دارند، اولیای دانش‌آموزان نیز به همکاری و همفکری با مربیان مدرسه بپردازند. مادران باید احساس کنند که معلمان نسبت به فرزندان آن‌ها دلسوز هستند و باید از ایده مادران نیز در تربیت دانش‌آموزان استفاده کرد.

● **جذب و مشارکت بیشتر اولیاء با مدرسه:** برای ایجاد مدرسه استاندارد تمامی اجزای آموزشی از جمله عوامل انسانی از قبیل مدیر، عوامل اجرایی، آموزگاران و اولیاء، باید بر اساس برنامه‌ریزی منظم و از پیش تعیین شده و با نظارت و سرپرستی مدیریت آموزشگاه عمل کنند تا ضمن فراهم نمودن سایر امکانات مورد نیاز سیستم آموزشی به صورت متحد و هماهنگ عمل نمایند؛ از این رو شناخت اجزا و نحوه هماهنگی و آشنایی با شرح وظایف تمامی عوامل سیستم آموزشی باید مشخص و برنامه‌ریزی شده باشد.

مؤثرترین عامل در پیشرفت نظام آموزشی نقش اولیای دانش‌آموزان است؛ زیرا خانواده بیشترین نقش را در تعلیم و تربیت کودک ایفا می‌نماید. از این رو، توجه مسئولان نظام آموزشی به مشارکت اولیاء و حضور آنان در انجمن اولیاء و مربیان بسیار حائز اهمیت است و باید اولیاء را در جهت چگونگی ایفای نقش خود و وظایف محول شده آگاه سازند. مصاحبه شونده شماره ۲ در این رابطه بیان می‌کند: «یکی از راهکارهایی که می‌توان برای بهبود وضعیت آموزشی در مدارس ارائه نمود، میزان توجه به مشارکت والدین دانش‌آموزان است که باید مدیران مدارس با والدین دانش‌آموزان مدام در ارتباط باشند تا در جهت رفع مشکلات آموزشی تلاش شود چه در آموزش حضوری و چه در آموزش مجازی».

● **توسعه همکاری و مشارکت در فعالیت‌های مدرسه:** آموزش و پرورش ذاتی مشارکت‌جویانه دارد و بدون مشارکت‌های مردمی به سرمنزل مقصود نمی‌رسد. در تاریخ آموزش و پرورش بیشتر کشورها بسیاری از مسائل به یاری و با مشارکت مردم حل شده است؛ بنابراین برای تحقق هدف‌های مشارکت نه تنها ضرورت دارد که مفهوم و راه‌های مشارکت مردم در امور آموزش و پرورش بررسی شود بلکه باید به سبب ریشه‌دار بودن آن و وجود تجربه‌های غنی جهانی در این زمینه از آن‌ها استفاده شود و توان فرهنگی موجود ایران خود گواهی است بر اعلام آمادگی مردم در حل مشکلات اجتماعی - اقتصادی.

آموزش و پرورش نیز در دید مردم از قداست فرهنگی خاصی برخوردار است و مردم علاقه‌مند هستند که به علت ماندگار بودن امر تعلیم و تربیت و قداست معنوی آن بتوانند در ابعاد مختلف (مادی و معنوی) خدماتی را برای خود و خانواده ارائه دهند. مصاحبه شونده شماره ۱۱ در این رابطه چنین بیان می‌کند: «برای رفع مشکلات آموزشی ابتدا باید

مشکلات ساختاری و زیربنایی را حل کرد و برای رفع این مسئله مدرسه به تعاون و همکاری اقشار مختلف جامعه نیاز دارد تا به نوعی بتوانند در تحقق این امر کمک کننده باشند».

● **سوق دادن خیران و تغییر نگاه دولت به مدارس به منظور تقویت امکانات زیرساختی و آموزشی:** به نظر می‌رسد انگیزه‌های واقفان، عوامل اصلی جذب یا دفع منابع مالی وقف، نذر، هبه و سایر نیکوکاری‌ها به سمت آموزش و پرورش هستند. بررسی وقف‌نامه‌ها و آمارهای مربوط به سهم‌بندی موضوعات اوقاف نشان می‌دهد که این انگیزه‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در تخصیص منابع به آموزش و پرورش دارند.

البته باید در نظر داشت که منظور از واقف یا نیکوکار تنها فرد خاصی از گروه ثروتمندان مؤمن نیست که از مال خود برای اهداف تربیتی می‌گذرد؛ بلکه واقف یا نیکوکار هر فردی است که به تناسب بضاعت مادی یا فرهنگی خود از تخصص، زمان، امکانات، وجوه مالی اندک، ابزار و آلات، مواد اولیه، اطلاعات و مشاوره و هر چیزی که می‌تواند به تعلیم و تربیت کشور تقدیم کند دریغ نرزد. از این رو انگیزه‌های واقفان منوط به موارد متعددی است.

با این دیدگاه تعلیم و تربیت عملاً بر یک تعاون بزرگ اجتماعی استوار می‌شود که خود بر نیت‌های خیرخواهانه مردم مبتنی است. مصاحبه شونده شماره ۵ در این باره چنین بیان می‌کند: «هم در آموزش به صورت حضوری و هم در بخش آموزش مجازی مشکلات متعددی به چشم می‌خورد؛ البته بخش اصلی این مشکلات به وضعیت نامناسب مالی در مدارس مربوط می‌شود. مدیران مدارس باید کاری کنند که به منظور جلب همیاری خیران و جامعه بتوان توجه آن‌ها را جلب کرد».

مضمون اصلی دوم: نظارت و ارزشیابی

● **نظارت بر عملکرد معلم توسط اولیاء و مدیران:** نقش کلاس‌های آموزش خانواده در جهت افزایش مشارکت‌های مردم در آموزش و پرورش بسیار اساسی است. وزارت آموزش و پرورش به عنوان بزرگ‌ترین نهاد تعلیم و تربیت در کشور که بیشترین فصل مشترک را با جامعه و خانواده دارد، مؤثرترین رسالت خود را جلب مشارکت‌های پدران و مادران در امر فرهنگ‌سازی از طریق ارتباط بیشتر خانه و مدرسه و ارتباط مستمر با خانواده‌ها و دانش‌افزایی آنان می‌داند. آموزش خانواده در جهت آشنا نمودن آنان با وظایف رفتاری خود برای انجام مشارکت‌های لازم در امر تعلیم و تربیت فرزندانشان به حساب می‌آید.

این کار بسیار مفید باعث شفاف شدن رابطه معلم و دانش‌آموزان از یک سو و اولیاء و مربیان از سوی دیگر می‌شود. مصاحبه شونده شماره ۱ در این رابطه بیان می‌کند: «یکی از راهکارها برای بهبود آموزش حضوری و مجازی آن است که والدین و مدیران در حین آموزش به دانش‌آموز توسط معلم حضور فیزیکی داشته باشند و بر عملکرد معلم نظارت داشته باشند و بتوانند او را ارزیابی کنند و در صورت پیدا کردن مسئله‌ای به او گوشزد شود تا اصلاح رفتاری انجام شود».

● **ارزیابی درست و حرفه‌ای معلمان در زمینه آموزشی:** تمامی معلمان همواره در تلاشند تا در کنار علاقه‌مندی دانش‌آموزان به درس، سبب یادگیری بهتر آن‌ها شوند؛ یعنی طوری تدریس می‌کنند که فراگیران هم به درس علاقه‌مند شوند و هم به خوبی بیاموزند. هر معلم در کلاس خود قوانین و انتظارات خاصی دارد. با استفاده از شگردهای اثربخش ارزیابی، معلم می‌تواند دریابد که تا چه میزان موفق بوده است. این ارزیابی سبب می‌شود که معلم عیب‌ها را برطرف کند و همواره به سوی بهتر شدن تدریس و یادگیری دانش‌آموزان گام بردارد.

یکی از راه‌های مناسب برای افزایش اثربخشی کلاس برخط، دریافت مداوم بازخورد از دانش‌آموزان است تا معلم بتواند روش تدریس خود را ارزیابی کند و در نهایت در امر آموزش گاهی پیشتر نهد. همچنین معلم در کلاس‌های حضوری

می‌تواند با ایجاد تمرین‌های مشارکتی و دریافت بازخوردهای گروهی مستقیم و غیرمستقیم از دانش‌آموزان، یادگیری آن‌ها را افزایش دهد. مصاحبه‌شونده شماره ۹ در این رابطه بیان می‌کند: «اگر در حین آموزش معلم ارزشیابی انجام بدهد و از دانش‌آموزانش بازخورد بگیرد و این ارزیابی رو نذاره برای یه وقتی که از اون درس مدت‌ها گذشته باشه، می‌تونه در کیفیت سطح یادگیری دانش‌آموزان را بالا ببره».

مضمون اصلی سوم: حل مشکلات زیرساختی و آموزشی

عدالت آموزشی یکی از مهم‌ترین مقوله‌های برابری در جوامع است. توسعه زیرساخت‌های آموزشی نیز می‌تواند در تحقق این امر یاری رساند. اولویت اصلی در حوزه زیرساخت‌ها در مدارس، بهسازی و تجهیز مدرسه، کتابخانه و دیگر زیرساخت‌های مورد نیاز برای امر آموزش است. ساخت، بهسازی و تجهیز مدارس، کتابخانه‌ها و دیگر زیرساخت‌های مورد نیاز برای امر آموزش باید از اهداف اولویت‌دار سازمان آموزش و پرورش باشد.

● **رفع موانع آموزش مجازی و حضوری (بهره‌گیری از امکانات آموزشی مناسب):** با توجه به پیشرفت فناوری و ارتباطات، معلمان و مسئولان حوزه‌های مجازی همواره نگران این موضوع هستند که دوره‌های آموزش برخط برای فراگیران، اثربخشی مطلوب داشته باشد. کلاس‌های غیرحضوری باید مفید و با کیفیت بالا برگزار شوند تا سطح علمی دانش‌آموزان در مقایسه با آموزش حضوری یکسان باشد. مصاحبه‌شونده شماره ۲ در این باره چنین بیان می‌کند: «به نظرم برای بالا بردن کیفیت تدریس در آموزش حضوری و یا مجازی معلم باید سعی کند از فناوری‌های نوین و امکانات مناسب استفاده کند تا کیفیت آموزش و سطح یادگیری دانش‌آموزان بالاتر برود».

● **ارتقاء دانش استفاده از برنامه‌های رایانه‌ای:** روش به‌کارگیری فناوری اطلاعات در کلاس درس تحت تأثیر دانش معلمان درباره موضوع مورد تدریس و نیز ارتباط فناوری اطلاعات با آن موضوع قرار دارد. بعضی از معلمان منابع فناوری اطلاعات را که به موضوع درسی خاصی مربوط است انتخاب می‌کنند. درحالی‌که بعضی دیگر فناوری اطلاعات را برای این به کار می‌گیرند که با روشی نوآورانه کار دانش‌آموزان را ارائه کنند، بدون اینکه ارتباط مستقیمی با عنوان درس داشته باشد. شواهد نشان می‌دهد وقتی که معلمان دانش خود را در زمینه موضوع درس و شیوه یادگیری دانش‌آموز به کار می‌بندند، به‌کارگیری فناوری اطلاعات بیشترین اثر مستقیم را بر پیشرفت شاگردان دارد. معلمان به دانش وسیعی از فناوری اطلاعات نیاز دارند تا بتوانند منابع مناسب را برگزینند و از آن‌ها در تدریس خود به نحو مناسب استفاده کنند؛ بنابراین استفاده از روش‌های جدید آموزش که در آن از فناوری‌های جدید و مناسب تدریس استفاده شده است، نیاز بیشتری به معرفی و تجربه دارد.

ممکن است معلمان مجبور شوند فنون آموزش جدید را فراگیرند تا به این فهم و توانایی برسند. مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ در این رابطه چنین بیان می‌کند: «معلم همیشه باید به‌روز باشد و با جدیدترین روش‌های تدریس آشنایی داشته باشد و همچنین کار با برنامه‌های نوین و نرم‌افزارهای آموزشی را یاد داشته باشد تا در هر شرایطی بتواند به‌خوبی تدریس خود را مؤثر انجام دهد».

مضمون اصلی چهارم: ادغام آموزش مجازی و حضوری

آموزش مجازی به شکل صد درصدی، آسیب‌های خاص خود را دارد. آموزش مجازی هم در سطح مدارس و هم در سطح دانشگاه‌ها، عوارض و آسیب‌هایی جدی به نظام آموزشی وارد کرده است. در آموزش مجازی کلاس‌ها عمدتاً یک‌طرفه هستند و عملاً پرسش و پاسخ چندانی بین دانش‌آموز و معلم صورت نمی‌گیرد؛ درعین‌حال، از ابزار آموزشی نیز

به‌درستی استفاده نمی‌شود و بخش مهارتی، آزمایشگاهی و کارگاهی نیز به شکل مجازی برگزار می‌شود؛ به این شکل، یادگیری کاهش پیدا می‌کند که ممکن است در سال‌های آینده، فارغ‌التحصیلان را دچار مشکل کند.

با توجه به شرایط حاکم بر جامعه باید ترکیبی از آموزش حضوری - مجازی دنبال شود. آموزش ترکیبی یا یادگیری تلفیقی از ترکیب دوره‌های آموزشی حضوری و یادگیری آنلاین شکل می‌گیرد و عملاً فراگیران فرصت استفاده از هر دو بستر برون‌خط و برخط را پیدا می‌کنند. در برخی موارد آموزش در بستر وب نمی‌تواند جوابگوی نیاز کاربران باشد و لازم است در کنار آموزش‌های الکترونیکی، کلاس‌های حضوری نیز تشکیل شود و این مورد بیشتر در دوره‌های مهارتی و عملی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

● **در دسترس قرار دادن منابع آنلاین حین آموزش حضوری:** آموزش ترکیبی با ایجاد انعطاف‌پذیری آموزشی به فراگیران کمک می‌کند تا به تمام منابع آموزشی دسترسی داشته باشند. دسترسی به همه منابع و ابزارهای برخط به فراگیران یاری می‌رساند تا علاوه بر تقویت در آموزش و یادگیری، اثربخشی آموزش نیز برای آن‌ها میسر شود. ارتباط و تعامل از مهم‌ترین ویژگی آموزش‌های ترکیبی به حساب می‌آید. چون فراگیران پس از اتمام کلاس‌های آموزشی می‌توانند با کمک ابزارهای ارتباطی بر روی بستر وب با مدرس و دیگر فراگیران در ارتباط باشند. مصاحبه‌شونده شماره ۴ در این باره چنین می‌گوید: «در حال حاضر که مدارس حضوری شده و آموزش به‌صورت حضوری انجام می‌شود، پیشنهاد من این است حین آموزش در محیط فیزیکی در مدرسه از آموزش مجازی نیز استفاده شود و از دانش‌آموزان خواسته شود که در فضای مجازی همان‌طور که در حین آموزش مجازی یادگیری صورت می‌گرفت، به بررسی انجام تکالیف و فعالیت‌های کمکی خود بپردازند».

● **تولید محتوای سرگرم‌کننده و آموزشی:** یکی از محبوب‌ترین سبک‌های محتوا نزد دانش‌آموزان تولید محتوای سرگرم‌کننده است، محتوای سرگرمی بخش شامل بحث‌ها و موضوعاتی درسی است و یکی از بهترین روش‌های جذب دانش‌آموز است. مدارس مختلف آموزش‌های لازم را به‌صورت تولید محتوای آموزشی برای دانش‌آموزان در قالب‌های گوناگون تهیه می‌کنند.

این روش روشی بسیار جدید است که برای افزایش عملکرد دانش‌آموزان و یادگیری بهتر آن‌ها ایجاد شده است. در هر صورت این روزها نیاز به تولید محتوای آموزشی برای مدارس به‌وضوح احساس می‌شود. مصاحبه‌شونده شماره ۸ در این باره این‌گونه می‌گوید: «زمانی که دانش‌آموزان در مدارس حضور دارند، معلم می‌تواند از محتوای آموزشی که در آموزش مجازی استفاده می‌کرد، در آموزش حضوری نیز بهره برد، محتواهای سرگرم‌کننده آموزشی به‌صورت ویدئویی و صوتی می‌تواند برای بالا بردن کیفیت آموزشی دانش‌آموزان مؤثر واقع شود».

● **انعطاف‌پذیری در برگزاری کلاس درس:** ایوان ایلچ (۱۳۸۷) بر آن است آموزش اجباری در مدارس و دانشگاه‌ها که به صورت سخت‌گیرانه و بدون انعطاف اجرا می‌شود، باعث می‌شود دانش‌آموزان و دانشجویان فقط به دنبال گرفتن مدرک باشند. در این فرآیند، هیچ چیز به دانش و مهارت‌های عملی آن‌ها اضافه نمی‌شود. همچنین، دولت‌ها با ارائه آموزش اجباری و حتی رایگان، باعث می‌شوند که افراد فقط به مدرک فکر کنند و این موضوع به بی‌لیاقتی در میان فارغ‌التحصیلان منجر می‌شود.

ایوان ایلچ در کتاب خود اشاره می‌کند که آموزش استاندارد در مدارس باعث می‌شود شاگردان بیشتر به فرآیندها توجه

کنند تا محتوا. به جای اینکه به محتوای مسائل و پاسخ‌ها اهمیت دهند، تمرکز آن‌ها بر روی راه‌حل‌هاست. همچنین، برای نمونه، به جای اینکه امنیت را در اولویت قرار دهند، تحت تأثیر آموزه‌های مدرسه، پلیس را مهم می‌دانند. در نهایت، به جای اینکه به حفظ توانایی‌های خود در طول زندگی فکر کنند، بیشتر به خدمات مددکاران اجتماعی و بیمه‌ها توجه می‌کنند. مصاحبه شونده شماره ۱۴ در این رابطه چنین بیان می‌کند: «به نظرم در بعضی از مواقع سال در مدارس برای ایجاد تنوع هم که شده زمان تدریس را تغییر دهند؛ حتی مکان آن را نیز می‌توان تغییر داد تا از این یکنواختی خارج بشن و تکراری بودن فضا و زمان مدرسه برای دانش‌آموزان خسته کننده نباشد».

بحث و نتیجه‌گیری:

هدف پژوهش حاضر بررسی تجارب زیسته مادران دانش‌آموزان دوره ابتدایی از نظام آموزش مجازی بود. این هدف در قالب سه پرسش اصلی مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه هر کدام از پرسش‌ها بیان شد، مضامین مربوط به آن احصاء شد و مورد بحث و تبیین قرار گرفت.

مضمون سؤال اول به منظور بررسی ابعاد مثبت تجربه شخصی مادران در آموزش مجازی فرزندانشان طراحی شده بود. از هفده مضمون اصلی و ۴۴ مضمون فرعی به‌دست آمده، سه مضمون اصلی و نه مضمون فرعی در پاسخ به این پرسش حاصل شده است. مضامین مشارکت و نظارت مؤثر والدین، کارآمدی آموزشی و جنبه مؤثر اقتصادی از مضامین اصلی مرتبط با این سؤال هستند. این یافته با یافته‌های حاصل از پژوهش‌های همتی‌پور (۱۴۰۱)، کمالی حسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۰)، مختاری و همکاران (۱۴۰۰)، محمدی و همکاران (۱۳۹۹)، باتول و راز (Batool, & Raiz, 2020)، روادی و همکاران (Rouadi et al., 2020) همسو و با یافته‌های پژوهش‌های رضایی و همکاران (۱۴۰۱)، مصیبی و همکاران (۱۴۰۰) و سویی و همکاران (Cui et al., 2021) ناهمسو بود.

یکی از مهم‌ترین ارکان پیشرفت هر جامعه نظام آموزشی آن جامعه است. این پیشرفت نتیجه مطالعات مکرر در بهبود روند رو به رشد آموزش و پرورش است که شکل ابتدایی آن تعلیم و تربیت فرزندان آن جامعه است. در آغاز قرن بیست و یکم، جامعه و آموزش و پرورش نیاز وافر به معلمانی پژوهنده و کارآمد دارد که بتوانند آگاهانه و از روی علاقه و محبت، دانش‌افزایی خویش را صادقانه و بدون طمع در اختیار دانش‌آموزان قرار دهند (شمس نصرتی و معظمی، ۱۴۰۱).

معلمان منابع تولید فرهنگ در جامعه فردا هستند. آنان با داشتن چنین مهارتی، چگونه دیدن و عمل کردن صحیح را به‌صورت منطقی به فراگیران خود آموزش می‌دهند؛ زیرا به‌صورت علمی نشان داده شد که معلم در انجام اصلاحات آموزش نقش دوسویه‌ای دارد: هر معلم از یک سو موضوع اصلاحات آموزشی و از سوی دیگر عامل اصلاحات آموزشی محسوب می‌شود. همچنین معلمان نقش مهمی در کارآمدی آموزشی دارند. معلمان در هنگام تدریس باید مسئولیت‌پذیر باشند و با داشتن طرح و برنامه برای تدریس از روش‌های مختلف تدریس بهره گیرند و از این طریق باعث افزایش کیفیت آموزش شوند.

امروزه در محیط آموزش مجازی تولید محتوای الکترونیکی ارائه محتوا از طریق متن، صدا، فیلم، تصاویر متحرک (پویانمایی) و شبیه‌سازها (توصیف موقعیت زنده و واقعی) علاوه بر ایجاد یادگیری مبتنی بر تجربه و هماهنگی با محیط‌های تدریس، باعث ارائه جذاب‌تر مطالب سخنرانی مربی و ایجاد یادگیری معنادار می‌شود؛ از این رو، راهبردهای طراحی و تولید محتواهای الکترونیکی نیز به دلیل تفاوت اساسی با فرآیند یاددهی-یادگیری سنتی، مستلزم توجهاتی در زمینه رعایت استانداردها و معیارهای لازم آموزشی در طراحی آن‌هاست.

همچنین معلمان برای اینکه محتوایی کارآمد و با کیفیت ارائه دهند، باید در زمینه تولید محتوای مناسب توانایی لازم را داشته باشند. لازمه این مطلب این است که معلمان حوزه فعالیتی خود را در زمینه تدریس مشخص نمایند و در کار خود تخصص و مهارت لازم را کسب کرده باشند. درنهایت هرچه معلم دارای روحیه جست‌وجوگری باشد، می‌تواند محتوای جذاب‌تری را خلق کند و آن را مفیدتر و مؤثرتر ارائه دهد.

تدریس روندی یکسان، ثابت، لایتغیر و بسته نیست؛ برعکس انعطاف روش تدریس فوق‌العاده عمیق و غیرقابل تصور است. دانش‌آموزان دیروز و امروز بسیار متفاوتند، امروزه دانش‌آموز با تغییرات فناوری و رشد و توسعه صنعتی، متحول می‌شود. پس دانش‌آموزان امسال همان دانش‌آموزان پارسال نیستند که بخواهیم به شیوه واحد و ثابتی به آنان درسی بیاموزیم (احمدیان، ۱۳۹۹).

هرگاه منطقه تدریس معلم از محلی به محل دیگری تغییر یابد، روش تدریس او نیز باید انعطاف‌پذیر باشد و تغییر کند. تغییر مسیر ناگهانی به‌سوی تدریس و آموزش از راه دور در دانشگاه‌ها، مدرسه‌ها و مؤسسات آموزشی نقطه عطفی در تاریخ آموزش به نظر می‌رسد. این تغییر ما را به سوی ابداع روش‌های آموزشی انعطاف‌پذیرتر سوق می‌دهد. در شرایط بحرانی، باید مجموعه‌ای از نیازها و تقاضاهای متفاوت در نظر گرفته شود تا آموزش در دسترس همه قرار گیرد. باید حالات مختلف آموزش متصور شود که وقتی معلمان و دانش‌آموزان مجبور می‌شوند از نظر مکانی و زمانی از یکدیگر دور باشند و همه افراد دسترسی یکسانی به امکانات اولیه ندارند، آموزش مقاوم و قابل اطمینان باقی بماند. نظام آموزشی انعطاف‌پذیر باید برای تعاملات مهمی که آموزش را تسهیل می‌کنند، برنامه‌ریزی داشته باشد. آموزش انعطاف‌پذیر شامل تمام روش‌هایی می‌شود که معلمان و دانش‌آموزان باید در بسترهای مختلفی که برای اهداف و دستاوردهای آموزشی اهمیت دارد، با یکدیگر در ارتباط باشند، یکدیگر را ببینند و از یکدیگر بیاموزند. این همچنین شامل روش‌های دیدن، تغییر زاویه دید، دست‌ورزی و تمرین با اشیائی که زیرساخت‌های آموزششان را می‌سازد، نیز می‌شود.

در ارتباط با محاسن آموزش‌های مجازی مضامین به‌دست‌آمده در بُعد آموزشی حاوی دو مضمون سازمان‌دهنده بود: جلوگیری از عقب‌ماندگی تحصیلی در زمان تعطیلات و ایجاد فرصت خلاقیت برای دانش‌آموزان. به عبارتی در ایام تعطیلات با ارائه آموزش مجازی به‌گونه‌ای اثربخش به دانش‌آموزان، فرصت بروز خلاقیت و ایده‌پردازی توسط مؤسسات و رسانه‌های مختلف در شبکه‌های اجتماعی فراهم می‌گردد و این اقدام مانع از اتلاف وقت و موجب استفاده بهینه از زمان، انرژی و هزینه آنان خواهد شد. بر اساس تجارب زیسته مادران، در بُعد اقتصادی نیز آموزش مجازی باعث کاهش هزینه ایاب و ذهاب، همچنین صرفه‌جویی در زمان ایاب و ذهاب دانش‌آموزان و حتی والدین آنها شده است (یانگ، ۲۰۲۰).

مضمون سؤال دوم بررسی جنبه منفی تجربه شخصی مادران در آموزش مجازی فرزندانشان بود. از هفده مضمون اصلی و ۴۴ مضمون فرعی به‌دست‌آمده، دو مضمون اصلی و شش مضمون فرعی در پاسخ به این پرسش حاصل شده است. مضامین مسائل آموزشی و مسائل فنی از مضامین اصلی مرتبط با این سؤال هستند. این نتیجه با یافته‌های حاصل از پژوهش‌های رضایی و همکاران (۱۴۰۱)، کمالی حسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۰)، مختاری و همکاران (۱۴۰۰)، مصیبی و همکاران (۱۴۰۰)، محمدی و همکاران (۱۳۹۹)، محمدزاده (۱۳۹۹)، یاریگر روش (۱۳۹۹)، ف. ک. حمّد (Hamad, 2021)، همسو و با یافته‌های پژوهش‌های همتی‌پور (۱۴۰۱)، باب و جونز (Bob & Jones, 2020) و روادی و همکاران (Rouadi et al., 2020)، ناهمسو بود.

آموزش مجازی، زمینه تعاملات آموزشی رودررو را به ارتباطات غیرحضور و سیستمی تبدیل کرده و حضور در جو آموزشی مدرسه و کسب تجربه توسط فراگیران در محیط پویای مدرسه به صورت رودررو را حذف کرده است. همچنین آموزش مجازی اثربخش نیازمند زیرساخت‌هایی برنامه‌ریزی شده با ارائه تسهیلات و امکاناتی به دانش‌آموزان برای بهره‌وری هرچه بیشتر آموزش‌ها است (Rouadi & Anouti, 2020).

درحالی‌که حذف یا کاهش امکانات کمک آموزشی موجب کاهش انگیزه معلمان همچنین کاهش انگیزه دانش‌آموزان به دلیل تغییر مفهوم رقابت کلاسی در فضای آموزشی جدید شده و دانش‌آموزان تمایلی به انجام تکالیف کلاسی ناشی از فقدان اجبار آموزشی به صورت کلاس‌های آموزشی حضوری ندارند. آموزش برخط با حذف ارتباطات و برقراری تعاملات سازنده با هم‌نوعان، موجب حذف انجام فعالیت‌های گروهی به صورت رودررو و حضوری شده و والدین شاهد حذف تفریح و شادی از فعالیت‌های کلاسی و حضور فعال فرزندان در شبکه‌های اجتماعی و سرگرم شدن آن‌ها با انواع سرگرمی‌ها (بعضاً با تأثیر منفی و مخرب برخی شبکه‌های اجتماعی بر فرزندان) هستند.

در بُعد فرهنگی نیز معایبی وجود دارد؛ ازجمله اینکه برخی معلمان به آموزش‌های مجازی اعتقادی ندارند و در نتیجه تمایلی به تخصیص زمان برای انجام فعالیت‌های آموزشی در محیط مجازی نمی‌بینند. شواهد به دست آمده از بررسی تحقیقات مختلف نیز یافته‌های پژوهش حاضر را تأیید می‌نماید (Mouratidou et al, 2020).

بی‌تردید اساس اندیشه آموزش الکترونیکی در کشور ما نیز با مشکلات و مخالفت‌هایی مواجه شده که امری است طبیعی؛ زیرا جایگزینی نظامی نوین و نوپا به جای نظام سنتی همواره با مقاومت‌های متعددی روبه‌رو می‌شود. آموزش الکترونیکی در سیستم آموزشی تحولی است که فرهنگ خاص خود را در پی دارد و همین امر ممکن است موجب مخالفت عده‌ای با اساس استفاده از این شیوه آموزشی شود. اگرچه دغدغه‌های فرهنگی امری منطقی است، مخالفت اساسی با تحول فناوریانه منطقی به نظر نمی‌رسد؛ زیرا دسترسی و تسلط بر فناوری ارتباطات و بهره‌گیری از آن در امر راهبردی و مهم آموزش و تربیت نیروی انسانی، یکی از مؤلفه‌های مهم قدرت محسوب می‌شود و نباید از آن غافل بود. ازسوی دیگر گسترش بی‌وقفه و کم‌هزینه سیستم آموزش مجازی در سراسر دنیا ضرورت استفاده از این روش آموزشی را اثبات می‌کند. طبیعتاً ورود و اجرا و استفاده از الگوهای جدید آموزشی برای کسانی که چندین دوره و سال به شیوه‌هایی سنتی و ثابت آموزش داده و آموزش دیده‌اند، مشکلات و مخالفت‌هایی را به دنبال خواهد داشت. علاوه براین، آموزش و فلسفه تعلیم و تربیت در هر کشوری متفاوت است. در نتیجه روش‌ها و رویکردهای متفاوتی نیز به وجود خواهد آمد. تغییر و تحول در الگوهای آموزشی به تغییر و تحول در این گونه رویکردها نیز نیاز خواهد داشت. از سویی کشورها در میزان دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات با هم متفاوت هستند، این نوع تفاوت‌ها مانع از اجرا و راه‌اندازی آموزش‌های الکترونیکی خواهند بود.

مضمون سؤال سوم بررسی ارائه راهکارهایی برای بهبود آموزش‌های حضوری و مجازی با توجه به تجربه شخصی مادران بود. از هفده مضمون اصلی و ۴۴ مضمون فرعی به دست آمده، چهار مضمون اصلی و ده مضمون فرعی در پاسخ به این پرسش حاصل شده است. مضامین حمایت مردمی، نظارت و ارزشیابی، حل مشکلات زیرساختی و آموزشی و ادغام آموزش مجازی و حضوری از مضامین اصلی مرتبط با این سؤال هستند. این یافته با یافته‌های حاصل از پژوهش‌های قره‌داغی و همکاران (۱۴۰۱)، کمالی حسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۰)، مصیبی و همکاران (۱۴۰۰)، محمدی و همکاران (۱۳۹۹)، محمدزاده (۱۳۹۹)، ادیب و مردان اربط (۱۳۹۶)، همسو بود.

هنر مدیریت آموزشگاهی تمهید شرایط عمومی و اختصاصی توسعه فراگیر و متعادل فرایند آموزشی و پرورشی در مدرسه است. دانش‌آموزان به‌عنوان دروندادی انسانی، امانت‌هایی مهم و پیوسته در تغییرند؛ و در تعامل با کانون خانواده و نهاد مدرسه و جامعه تأثیرپذیر و به‌نوبه خود بسیار تأثیرگذارند؛ بنابراین رشد و تکامل متعادل و متناسب خانواده، مدرسه و جامعه در ابعاد مسائل دینی، اجتماعی و اقتصادی از عمده‌ترین اهداف آموزش و پرورش است و از آرمان‌های (ظاهراً) دست‌نیافته (یا چندان دست‌نیافته) جامعه است. هدف والایی که علت ناکامی در دستیابی به آن را می‌باید در نوع مدیریت‌ها در سطوح مختلف آموزش و پرورش بلکه نوع مدیریت و عملکرد نظام‌های مدیریت اجتماعی در نهاد کشور جست‌وجو کرد. ازاین‌رو، مناسب است تا مدیران در طراحی‌های اجرایی خود با درنظرگرفتن مطالبات اجتماعی خانواده، دین و جامعه و با قبول اصل تغییر در مدیریت (با توجه به روند تغییرات فزاینده در مناسبات اجتماعی، دینی، فرهنگی و اقتصادی جامعه) به‌منظور بهبود و بهسازی فرایند تعلیم و تربیت به تغییرات مؤثر در سازمان فکری خود مبادرت ورزند. تغییری که درنهایت منجر به ایجاد تحول در (شخصیت و هویت سازمان) شده، رفتار و عملکرد آنان را بهبود می‌بخشد (عظیم‌بیگ، ۱۴۰۱).

خانواده و مدرسه تبلور جامعه و جامعه آیینۀ تمام‌نمای نهاد خانواده و مدرسه است. جامعه همچون موجودی زنده پیوسته در حال تغییر است؛ و روند توسعه جامعه جهانی و در مقیاسی کوچک، جامعه ایرانی نیز از لحاظ تکنیک و صنعت به سرعت روبه‌رشد است؛ و متأسفانه به نظر می‌رسد در کنار تحولات پرشتاب اقتصادی و صنعتی در جامعه، دستیابی به رشد متعادل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در محاق توسعه‌ای لجام‌گسیخته قرار گرفته است (پودینه و همکاران، ۱۳۹۷).

یکی از مسائل مهم در نظام آموزش و پرورش، شیوۀ نظارت و ارزیابی است. به‌طوری‌که استانداردهای مناسب و دقیقی برای ارزیابی عملکرد وجود ندارد و در ارزیابی و نظارت بیشتر روابط حاکم است تا ضوابط و مقررات. این کاستی‌ها باعث می‌شود تا بازخورد مناسب و صحیحی از عملکرد مدیران و واحدهای آموزشی و اجرایی و میزان کارایی و موفقیت آن‌ها در دستیابی به اهداف، فراهم نشود.

پیشنهادهای:

باید توجه کرد که پژوهش حاضر همچون بسیاری از پژوهش‌ها با محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده است؛ در پژوهش حاضر به‌منظور گردآوری اطلاعات تنها از مصاحبه استفاده شده است و از طرفی نمونه پژوهش به گروهی از مادران دانش‌آموزان دوره ابتدایی شهر یزد محدود بود؛ بنابراین به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مشابهی را در سایر شهرها انجام دهند، همچنین به‌منظور افزایش دقت اطلاعات، از روش‌های کمی نیز برای گردآوری اطلاعات استفاده کنند. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده به مدیران مدرسه‌ها پیشنهاد می‌شود که با برگزاری جلساتی با اولیای دانش‌آموزان، آن‌ها را نیز با رویکرد مشارکت با معلمان در آموزش مجازی آشنا سازند و استفاده آن در مدرسه را فراهم آورند.

همچنین پیشنهاد می‌شود در آموزش و پرورش، نهادی به آموزش مجازی و رفع آسیب‌ها و فرهنگ‌سازی و آگاه کردن خانواده نسبت به استفاده از فضای مجازی اختصاص یابد.

علاوه بر این، به نظر می‌رسد برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای توسعه و توانمندسازی معلمان در استفاده از شبکه‌های آموزش مجازی و ارائه اثربخش به دانش‌آموزان در جهت رفع چالش‌های آموزش مجازی می‌تواند مثر ثمر باشد. همچنین به مسئولان پیشنهاد می‌شود با افزایش سرعت اینترنت خصوصاً افزایش خدمات و تسهیلات لازم به خانواده‌ها و جامعه آموزشی در سطح کشور، گامی مؤثر در جهت بهبود آموزش مجازی بردارند.

منابع و مأخذ

- احدیان، محمد. (۱۳۹۹). **مقدمات فناوری آموزشی**. تهران: انتشارات بشرا.
- ادیب، یوسف و مردان اربط، فاطمه. (۱۳۹۶). تجارب والدین از مشارکت در امر تحصیل فرزندان: یک تحقیق کیفی. **علوم تربیتی**، ۱۰۴(۱)، ۶۹-۹۶. <https://doi.org/10.22055/edu.2017.11686.1231>
- بوشهریان، امید و رضایی، محمدصادق. (۱۳۹۰). ارائه معماری نوینی مبتنی بر هستان‌شناسی جهت ایجاد خودکار مسیر آموزشی الکترونیک در محیط سرویس‌گرا. **مجموعه مقالات ششمین کنفرانس ملی و سومین کنفرانس بین‌المللی یادگیری و آموزش الکترونیکی**. تهران.
- بهارلویی، مریم و افراسیابی، حسین. (۱۴۰۱). تفسیر مادران از آموزش الکترونیکی در شرایط انتشار ویروس کرونا. **خانواده و پژوهش**، ۱۹ (۲): ۷۴-۵۷. <http://qjfr.ir/article-1-1399-fa.html>
- پودینه، مرضیه؛ حسینقلی‌زاده، رضوان و مهران، بهروز. (۱۳۹۷). مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه؛ مطالعه موردی: دو مدرسه متوسطه دخترانه شهر مشهد. **رویکردهای نوین آموزشی**، ۱۳ (۲)، ۹۵-۱۰۲. 10.22108/nea.2019.111790.1253
- پورموسوی، سیده مریم؛ عرب‌زاده، مهدی، شیرازی منش، زینب، بهارلو، کیمیا. (۱۴۰۲). تجربه زیسته مادران از تحصیل فرزندان با آموزش برخط پاندمی کرونا. **اندیشه‌های نوین تربیتی**، ۱۹(۱)، ۱۸۵-۱۶۷. 10.22051/jontoe.2022.37242.3403
- رضایی، عطیه؛ کریمی، مهسا؛ حامی کارگر، فاطمه. (۱۴۰۱). تجربه زیسته مادران از آموزش مجازی فرزندان در دوران قرنطینه کرونا (مطالعه‌ای پدیدارشناسانه). **فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی**، ۱۳ (۱)، ۶-۴۷. 20.1001.1.22285318.1401.13.1.3.1
- زارعی زوارکی، اسماعیل و طوفانی‌نژاد، احسان. (۱۳۹۶). تأثیر آموزش تلفیقی بر میزان یادگیری دانش‌آموزان در درس ریاضی. **اندیشه‌های نوین تربیتی**، ۱۳(۱)، ۹۰-۷۳. 10.22051/jontoe.2017.7133.1055
- شمس نصرتی، ویدا و معظمی، مجتبی. (۱۴۰۱). بررسی اثر کیفیت آموزش بر سیستم آموزش مجازی مؤسسات آموزش عالی. **مطالعات مدیریت و رهبری در سازمان‌های آموزشی**، ۳(۷)، ۳۰-۱۵. 10.30495/mlseo.2022.696967
- عاشوری نالکاشری، هاجر. (۱۴۰۱). تحلیل و بررسی پیامدهای گسترش نفوذ فضای مجازی بر آموزش و یادگیری در وضعیت کرونا و پساکرونا؛ با رویکرد فراترکیب. **مطالعات آموزشی و آموزشگاهی**، ۱۱(۳)، ۹۷-۱۳۳. 20.1001.1.2423494.1401.11.3.4.0
- عظیم‌بیک، مریم. (۱۴۰۱). نوآوری درخصوص گذر از آموزش دینی به سوی تربیت دینی در واحدهای آموزشی. **دومین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت**، بندرعباس.
- کریمی حاجی خادمی، فرید و حیدری‌پور، خاطره. (۱۴۰۰). بررسی مؤلفه‌های نظام آموزشی مجازی و اثربخشی آن بر یادگیری دانش‌آموزان و فراگیران. **پژوهش‌های معاصر در علوم و تحقیقات**، ۳(۲۹)، ۴۷-۳۱.
- کمالی حسین‌زاده، فاطمه و اصغری نکاح، سیدمحسن و کاظمی، صدیقه. (۱۴۰۰). آموزش مجازی در دوره کرونا از منظر تجارب زیسته مادران دانش‌آموزان دوره دوم دبستان، **هجدهمین همایش سالیانه با عنوان هویت ایرانی برنامه درسی و آموزش در عصر پسا کرونا**. دانشگاه فردوسی مشهد.
- محمدزاده، فاطمه (۱۳۹۹). تحلیل پدیدارشناسی تجارب والدین دانش‌آموزان مقطع ابتدایی از آموزش مجازی، **اولین همایش یادگیری سیار در عصر کرونا و پساکرونا**. تهران.
- محمدی، مهدی؛ کشاورزی، فهیمه؛ ناصری جهرمی، رضا؛ ناصری جهرمی، راحیل؛ حسام‌پور، زهرا؛ میرغفاری، فاطمه؛ ابراهیمی، شیم، (۱۳۹۹). واکاوی تجارب والدین دانش‌آموزان دوره اول ابتدایی از چالش‌های آموزش مجازی با شبکه‌های اجتماعی در زمان شیوع ویروس کرونا. **پژوهش‌های تربیتی**، ۱۶(۴۰): ۳۸-۲۲. <http://erj.khu.ac.ir/article-1-808-fa.html>

- مختاری، الهام؛ دهقانی، مرضیه؛ خطاط، محدثه. (۱۴۰۰). شناسایی عوامل در اجرای مطلوب برنامه درسی مجازی دوره ابتدایی از دیدگاه والدین در پایه اول و دوم، رهبری آموزشی کاربردی، شماره ۳: ۱۵-۲۲. 10.22098/ael.2021.1424
- مرادیان، صلاح و امانی، احمد. (۱۴۰۱). بررسی تجربه زیسته والدین در آموزش و یادگیری از راه دور، در دوران همه‌گیری کرونا: دیدگاه‌ها، عملکردها و توانمندی‌های لازم. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۳(۵۲)، ۹۹-۱۳۰.
<https://doi.org/10.22054/qccpc.2022.67751.2942>
- مصیبی اردکانی، ملیحه، رضاپور میر صالح، یاسر و بهجتی اردکانی، فاطمه. (۱۴۰۰). مشکلات و چالش‌های آموزش مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا در مقطع ابتدایی. آموزش پژوهی، ۷(۲۷)، ۶۵-۷۹. 20.1001.1.25884182.1400.7.27.5.3.۷۹-۶۵
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، معاونت آموزشی دفتر برنامه‌ریزی آموزش عالی، (۱۳۹۹). نکته‌های اساسی در حفظ کیفیت آموزشی دانشگاه‌های کشور در شرایط مقابله با کرونا. دفتر برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- همتی‌پور، ام‌البنین (۱۴۰۱). بازتعریف نقش والدین در آموزش مجازی: مقطع ابتدایی، فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، دوره ۱۲، شماره ۴۸: ۴۱-۵۸.
- یاریگر روش، محیا (۱۳۹۹). تجربه زیسته مادران دانش‌آموزان دبستانی از آموزش مجازی در دوران کرونا، ششمین همایش بین‌المللی روان‌شناسی مدرسه، تهران.

- Batool, T., & Raiz, J. (2020). Exploring Parents Involvement in University Students Education. *Journal of Business and Social Review in Emerging Economies*, 6(1),187-196. <https://doi.org/10.26710/jbsee.v6i1.1037>
- Bob. S, Jones. M. (2020). Learning from the COVID-19 home-schooling experience: Listening to pupils, parents/carers and teachers. *Journal Indexing and Metrics*. 23 (3):114-118. <https://doi.org/10.1177/1365480220958797>
- Cui, S., Zhang, C., Wang, S., Zhang, X., Wang, L., Zhang, L., ... & Zhou, X. (2021). Experiences and attitudes of elementary school students and their parents toward online learning in China during the COVID-19 pandemic: Questionnaire study. *Journal of medical Internet research*, 23(5), e24496. doi:10.2196/24496
- Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of educational technology systems*, 49(1), 5-22. <https://doi.org/10.1177/0047239520934018>
- Hamad. F. K. (2021). Palestinian Mothers' Perceptions about Online Learning at Public and Private Elementary Schools during COVID-19: Challenges and Recommendations. *Pedagogical Research*, 6(3), em0098. <https://doi.org/10.29333/pr/11009>
- Mouratidou, K., Karamavrou, S., Karatza, S., & Schillinger, M. (2020). Aggressive and socially insecure behaviors in kindergarten and elementary school students: A comparative study concerning gender, age and geographical background of children in Northern Greece. *Social Psychology of Education*, 23, 259-277. <https://doi.org/10.1007/s11218-019-09536-z>
- Rouadi, N. E., & Anouti, M. F. (2020). The online learning experiment in the intermediate and secondary schools in Lebanon during the coronavirus (COVID-19) crisis. *Online learning*, 7(7), 14466-14485.
- Rouadi, N (EL). Faysal Anouti, M. (2020). The Online learning Experiment in the Intermediate and Secondary Schools in Lebanon during the Coronavirus (COVID-19) Crisis. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology*.
- Smith, J. A., Jarman, M., & Osborn, M. (1999). Doing interpretative phenomenological analysis. *Qualitative health psychology: Theories and methods*, 1(1), 218-240